

1. Máchův článek je významným příspěvkem k sociologii a zároveň svou sympatickou bezprostředností i dokumentem naší doby. Zdá se mi však, že přílišná stručnost zavinila jakousi neúplnost v definici předmětu vědy o lidských vztazích. Autor slovem „lidské vztahy“ rozumí, jak naznačuje na str. 227a, „všechny přirozené vznikající a vzniklé vztahy mezi lidmi“. Základ Máchovy úvahy tvoří rozlišování přirozenosti a nikoli-přirozenosti lidských vztahů. To, myslím, není vhodný základ.

2. Problém přirozenosti je starý, nalézáme jej už u Demokrita, Platon jej vyjádřil projevem Kallikleia atd., ale filosofie přirozenosti, které se z toho vyvíjely, dávaly pojmu „přirozenosti“ velmi různý, i protichůdný obsah. Jednou byla přirozenou rovnost lidí (Rousseau), po druhé nerovnost (Hobbes, Nietzsche). Podle Rousseaua je člověk od přírody dobrý a svobodný, ale civilisace jej zkazila¹. Hledalo se i přirozené náboženství, hledal je např. D. Hume, který si však neuvědomil, že právě jeho přirozené náboženství (deismus) je nejméně přirozené. Největším bojištěm o přirozenost byl pojem státu a práva. V 18. stol. se pokládala rodina (obec, národ) za původní a přirozený útvar, kdežto stát „vznikl“ později a uměle. Byla to nauka v té době dost demokratická. Německá romantika pod vlivem Kanta pokládala za přirozený původ státu a práva násilí, moc; dobrého divocha vystřídala nakonec plavá bestie, silný člověk, nerušený ani ve svých zločinech svědomím. Dává-li se už přednost přirozenosti, záleží na tom, co se považuje za přirozené.

3. Avšak samo rozlišování přirozenosti a nikoli-přirozenosti v lidských vztazích není správné. Lidské vztahy právě tím, že

jsou lidské, nejsou přirozené. Nikdy nebyl na počátku „přirozený stav“, ať už si jej představujeme jako pastýřskou idylu či jako bellum omnium contra omnes. Každá společnost, i počáteční, vždy také vytvořila stát a právní řád. Sebe primitivnější společnost, ať rodina, klan nebo obec, byla od počátku a vždy velmi složitou a uměle vytvořenou organizací². O monogamii nelze říci, že by byla něčím přirozeným; trvalo to staletí, než se církvi a státu podařilo uplatnit monogamii aspoň formálně. Nikdy neexistovala přirozená plodnost (fécondité naturelle), která je jen naším biologicko-vědeckým výpočtem (pravděpodobností). Když už člověk nějak vznikl na zemi, je sice přirozené, že se musel nějak živit, ale že to byla činnost ekonomická, je něco lidského, uměle organizovaného. Hospodářství se stává čím dál tím víc uměle řízeným procesem. Stačí srovnat iluzi přirozené autoregulace, hlášanou starším liberalismem „laissez faire“, s plánováním, centrálně řízeným a normativním hospodářstvím, v němž skoro každý hospodářský akt se stává složitě upravovanou povinností. Ostatně ani „příroda“, v níž dnešní člověk žije, není přirozená; lesy, louky, pole, vodní toky, zvířata a mnohé rostliny jsou umělé a pěstěné.

4. I když nelze popírat, že problém přirozenosti a umělosti (násilí) — ať už byly hodnoceny jakkoli — byl výrazem stálého lidského hledání spravedlnosti, přece jen si myslím, že nemůže být základem pro vědu o lidských vztazích. K. Mácha si proteovským pojmem přirozenosti zbytečně zkomplikoval předmět své vědy.

5. Není nutno zabývat se otázkou, zda a jak je možno použít v naší sociologii americké teorie o Human Relations. Jistě každá věda musí zkoušet každou metodu a teorii,

¹ Teorie dobrého divocha se rozšířila hlavně spisem otce Laffiteau „Moeurs, coutumes et religions des Sauvages Américains“; první, kdo přišel s myšlenkou „le bon sauvage“, byl Jean Léry, 1572.

² Georges Davy nadhodil kdysi otázku, jsou-li

nejprimitivnější známé společnosti (australské) skutečně primitivní (počáteční), nebo jsou-li spíše úpadkovým zjevem a izolátem zbylým po nějaké vyšší společnosti. Viz La Foi Jurée, 1922, srov. I. A. Moret a Davy: *Des clans aux empires*, 1923.

i když odmítá tendence, které k nim daly podnět a v nich se skrývají. Otázkou však je, proč právě pojem přirozenosti má být tak významný pro vědu o lidských vztazích. Domnívám se, že zdrojem tohoto úsilí je to, že naše sociologie opomíjí význam norem v lidských vztazích.

6. Mácha se vyhýbá (z důvodů, jimiž se tu nemohu zabývat) tomu, aby vřadil etiku do vědy o lidských vztazích zřetelně, ačkoli slovy „přirozený lidský vztah“ míní patrně mravní, etickou, humánní, kulturní povahu, která by měla v lidských vztazích být.

7. Ještě zřetelnější je opomíjení pozitivního práva nejen u Máchy, ale i u jiných autorů. Pozitivní právo však upravuje téměř všechny vztahy mezi lidmi a konečně všechny vztahy se mohou stát předmětem právního řízení, stanou-li se spornými. Pozitivní právo proniká do celého života lidského (*Ubi societas, ibi ius*) a není v našem případě otázkou, je-li samo správné (*Stulta lex, sed lex*)³. Neběží mi o to, zda už máme sociologii práva, tj. specializovanou vědeckou disciplínu, jejímž hlavním úkolem jsou dvě otázky: a) jaká je účinnost právní normy ve společnosti, b) jak to přišlo, že se určitá norma stala součástí pozitivního práva. Ale opomíjení pozitivního práva způsobuje, že se sociologické průzkumy provádějí jakoby ve společnosti jen faktické, žijící mimo stát a právo, bezmála jako v ovidiovské společnosti, *quae vindice nullo sponte sua sine lege fidem rectumque* (colet). — Sociologický výzkum

by měl respektovat pozitivní právo aspoň potud, aby pracoval s přesnou znalostí právní úpravy té věci, která je předmětem výzkumu. Např. sociolog, který chce studovat manželské vztahy, by měl znát, co jest *de lege lata* manželství, co je v něm upraveno kongentními předpisy a co ponechává právo dohodě a zvyku mezi manželi (resp. snoubenci).⁴

Vezměme příklad z Matejkova článku o utváření mezilidských vztahů v polských podnicích (*Sociologický časopis*, 3/1965): Chce-li sociolog studovat vztahy ředitele, mistra, k podřízeným, musí přesně znát právní povinnosti ředitele, hlavně jeho povinnost nařídít podřízeným určité chování (*facere, omittere, pati*). Sociolog musí přesně vědět, zda chování ředitele (autoritativní rozkaz) bylo pravoměrné. Jinak by se mohlo sociologovi přihodit, že by pokládal nedovolenou shovívavost ředitelovu za humánní vztah a jeho povinnostní chování za nelidské, a v tom zmatku by zapomněl na kritiku pozitivní normy, která v daném případě může být opravdu „*stulta lex*“. Sociologie znamená také velkou pomoc ve vývoji právního řádu.

I Lamser (v témž čísle časopisu) přes velké podrobnosti své úvahy o gnoseologických otázkách sociologického výzkumu trochu opomíjí pozitivní právo, tj. míru svobodného a volného projevu osob podrobovaných výzkumu, která je vždy nějak určena pozitivním právem nebo mimoprávně liberální snášenlivostí bezprostředního okolí.

³ Pozitivním právem se rozumí ústava (i nepsaná), zákony, i všechny odvozené normy: nařízení apod. ústředních úřadů, a singulární normy (např. rozsudek, smlouva, testament) apod.

⁴ Sociolog si může utvořit vlastní definici manželství, např. může říci, že není už manželstvím, jestliže oba manželé bydlí odděleně, protože nemají vlastní byt nebo dokonce přestože mají společný byt, ale přesto musí uznávat, že i toto je *de lege lata* ještě manželstvím. Sociolog může

pokládat faktické soužití také za manželství, ale musí vědět, že to není manželství *de lege lata*, a v čem se liší neb shoduje se skutečným manželstvím. — Demografická statistika se drží právních definic, i když jí to působí potíže, např. právní definice živě narozeného dítěte se do nedávné doby odchylovala od biologické definice, právní pojem bydlícího obyvatelstva odporuje reálnějšímu nazírání sociologickému.